

Posudek na bakalářskou práci Jána Říhy *Úcta k životu jako politická otázka...*

Posuzovaná bakalářská práce je věnována jedné z klíčových otázek soudobé politické filosofie, a to otázce morální přípustnosti ukončení života lidského plodu (interrupce) nebo těžce nemocného člověka (eutanázie) a oprávněnosti státní regulace v této oblasti. Autor konfrontuje křesťanské pojetí úcty k životu s obhajobou práva na volbu v otázce interrupce i eutanázie, která je vlastní liberálnímu přístupu. Značnou pozornost věnuje také obecnější otázce postavení křesťanských morálních stanovisek v rámci liberálního politického uspořádání.

Bakalářská práce je neobyčejně pečlivě zpracována, autor se vyjadřuje velmi vyspělým akademickým jazykem. Rozsah práce v normostranách - 103 - je více než dostačující. Bibliografické odkazy jsou zpracovány téměř dokonale. (Drobné výjimky z těchto jinak jako pravidlo platících hodnocení: občas drobné překlady a vynechávky: Walzer, Micheal – s. 17 a passim, „jednání vede k maximální užitek“ – s. 30, Fukuyama, neprospěšnější – obojí s. 33, Nietzsche - s. 104, kolísání kapitálek a běžného písma v pozn. 111; bibliografický aparát: Valeš citovaný na s. 84 není uveden v seznamu literatury). U cizích slov autor dává přednost starší pravopisné normě (s místo z, th místo t), ale místo hypothesis píše hypotéza.

Říhův text představuje na bakalářskou práci velmi vydařenou úvahu na téma konfliktu mezi liberálním a křesťanským pohledem na morálně sporné problémy interrupce a eutanázie, ale rovněž i mezi chápáním lidské svobody, osoby a politiky charakteristickým pro oba proudy. Autor se pohybuje velmi jistě na úrovni interpretace stanovisek zvolených autorů, a je třeba říci, že jejich okruh je velmi rozsáhlý a svědčí o hlubokém zájmu o téma i vážnosti, s jakou k jeho zpracování přistupoval. V textu lze nalézt velmi kvalitní interpretace liberálních politických filosofů jako Ronald Dworkin a John Rawls, kritiků liberalismu (Michael Walzer, David Walsh, Charles Taylor, Francis Fukuyama) i křesťanských morálních teologů (Hans Rotter, Joseph Ratzinger). Za obzvlášť vydařené považuji výklady Rawlsova pojetí politického liberalismu, analýzu Dworkinovy argumentace v otázce interrupcí a eutanázie a shrnutí stanovisek kritiků liberalismu jako Walzer, Walsh a Taylor.

Autor osvědčil velmi dobrou schopnost kritizovat stanoviska jiných autorů pomocí vlastních argumentů a budovat vlastní souvislou argumentaci v rozsahu ne úplně krátkého textu. Problém je nejprve exponován velmi široce jako hluboký celkový rozpor mezi křesťanským a liberálním přístupem k regulaci morálních problémů státem, vzápětí je zúžen na otázku rozporů v případě interrupce a eutanázie a v poslední čtvrtině práce opět rozšířen na dle autora podstatný rozdíl v chápání svobody mezi liberalismem a křesťanstvím. Argumenty, které autor předkládá, jsou promyšlené a podložené předpoklady, které se snaží učinit dostatečně explicitními.

Práce na daný typ tématu má nutně potenciál ke kontroverznosti, protože se pohybuje na nejisté půdě rozdílných hodnotových přesvědčení různých jednotlivců i skupin. Vzhledem k tomu její kvality a případné nedostatky posuzuji zejména se zřetelem k jasnosti chápání základních problémů a konceptů a konsistenci předkládaných argumentů. S autorovými výchozími stanovisky a z nich plynoucími závěry lze souhlasit nebo nesouhlasit, ale to je již zčásti záležitost stojící mimo posouzení akademické úrovně jeho textu.

K posuzované bakalářské práci mám následující připomínky týkající se jasnosti chápání pojmů a konzistence argumentů. Nejprve shrnuji tři obecnější kritiky, poté se vyjadřuji ke konkrétním tvrzením v textu, která považuji za sporná. Mám výhrady zejména k autorově chápání utilitarismu a svobody a jeho obhajobu zákazu interrupce a eutanázie považuji za nedostatečně proargumentovanou. Mé námitky však nemají být chápány jako kritika kvality textu, která je velmi vysoká, ale zejména jako diskuse s autorem a upozornění na pasáže, které by vyžadovaly určité úpravy, aby se staly přesvědčivějšími.

Interpretace utilitarismu je problematická

Autor kritizuje utilitarismus jakožto morálně filosofickou doktrínu zejména s využitím důvodů shrnutých v práci Willa Kymlicky, ale je si možná až příliš jist tím, že utilitarismus je dostatečně vyvrácen. Proti každé kritice byla stoupenci utilitarismu formulována obrana, ale autor z utilitaristické literatury necituje. Zejména však není věcně odůvodněno používat označení utilitarismus pro sobecké jednání zaměřené na dosažení krátkodobých požitků, nebo je přinejmenším nutné důsledně rozlišovat mezi tímto použitím termínu a použitím pro označení morálněfilosofické doktríny. Užitek je možné chápat jako užitek celé společnosti v dlouhém časovém období, což autor v poznámce 69 připouští, ale nebere dostatečně v úvahu.

Není zcela vyjasněn vztah mezi pojmy dobro, prospěch, užitek, potěšení, zájem. Autor má právo považovat dobro za obecnější pojem než užitek, ale toto odlišení stojí a padá mj. s redukcí utilitarismu na sledování krátkodobých vlastních cílů. Pro chápání dobra jako prospěchu má filosofický utilitarismus své důvody, které v práci nejsou explicitně vyvráceny. Je tedy problematické irským ženám (dožadujícím se práva na interrupci) vytýkat, že údajně dobro a prospěch ztotožňují. Jednak není prokázáno, že to je mylné, jednak není jasné, zda tyto ženy skutečně takto svůj požadavek chápou a zdůvodňují.

Utilitaristické pojetí člověka sahá hlouběji než do 18. století (s. 3).

Téma úcty k životu v křesťanském pojetí a jejích důsledků není dostatečně rozpracováno

Z textu není zcela patrné, zda autor je zcela konsekventně pro zákaz jakéhokoli umělého přerušení těhotenství a eutanázie, nebo připouští situace, kdy usmrcení je legitimní. Tradiční křesťanská morálka i citovaní katoličtí teologové (H. Rotter) možnost usmrcení za určitých jasně specifikovaných podmínek připouštějí (např. těžké poškození plodu). Stejně tak křesťanská morální tradice připouští oběť života za jiné hodnoty, např. dobro společnosti

(voják bráníci vlast ve spravedlivé obranné válce). Tento typ úvah o právu na život a jeho mezích v textu chybí.

Rozpor mezi křesťanským a liberálním pojetím politiky není překonán

Autor věnuje hodně úsilí objasnění vztahu mezi křesťanstvím a liberalismem. Navazuje na kritiku liberální koncepce neutrálního státu, kterou rozvinuli filosofové jako (z jím citovaných autorů) Walzer, MacIntyre nebo Taylor. Argument, že liberální neutralita sama není neutrální vůči všem hodnotám, ale určité hodnoty preferuje před ostatními, je jistě silný a je třeba ho brát vážně. Stejně jako argument (v textu rovněž použitý), že hodnoty preferované liberalismem jsou odvozeny od hodnot původně křesťanských. Velkou otázkou však je, jestli právě problém interrupce a eutanázie neukazuje, že liberalismus přece jen představuje oproti křesťanství praktičtější řešení s ohledem na faktické uspořádání společností, v nichž žijeme. Toto uspořádání je pluralitní a zahrnuje tedy rozdílná hodnocení různých mravních dilemat. Liberální řešení - ponechání volby na jednotlivci - není sice vždy dokonalé, ale jeví se přijatelnější než jakékoli alternativní řešení, které vnucuje jednu z možných voleb všem.

Autor sdílí s výše jmenovanými kritiky liberalismu podezření, že liberalismus je jakýsi trojský kůň úpadku západních společností, který pod zástěrkou hájení morální neutrality podporuje morální a sociální rozklad. Je však třeba odlišovat sociologickou analýzu úpadkových jevů moderních společností od normativního ideálu politického liberalismu, který má na občany liberálního státu velmi vysoké nároky a nijak nepodporuje rozkladné tendence.

Zaměřením na pozici křesťanství v převážně liberálním prostředí soudobých států se autor pustil do neobyčejně složitého problému a zdá se mi, že se sice dostal k explicitní vyvážené formulaci křesťanského postoje, ale ne už dále. Řešení problému nenabízí ani na praktické úrovni, ani na rovině filosofické argumentace. Jeho charakteristiky křesťanského postoje jsou, řečeno s antropology, „emické“, vycházejí zevnitř křesťanského sebepojetí a výborně je vyjadřují. Těžko ale autor může očekávat, že tato charakterizace bude přijata i na opačné straně předělu mezi křesťanstvím a liberalismem. Vlastní sebechápání každé skupiny „maximalistů“ je přirozeně odmítáno jinými skupinami a těžko je použít jako východisko pro dosažení jakékoli všeobecné sociální shody. V tomto světle jsou např. úvahy o křesťanství jako avantgardě (s. 43-46) pouze vyjádřením vlastního sebepojetí, nikoli ale argumentem v debatě s liberály. (Autor může provést jednoduchý myšlenkový experiment a na místo idealizovaných politických liberálů ochotných naslouchat argumentaci druhé strany dosadit komunisty nebo jiné vyhraněně protikřesťanské „maximalisty“. Je zjevné, že je svými argumenty nepřesvědčivý).

Připomínky ke konkrétním tvrzením

S. 7: Tvrzení, že rozhodnutí britského soudu ve věci eutanázie porušuje etickou neutralitu státu je nepřesvědčivé. Soud respektuje vůli zúčastněných osob, což je menší porušení neutrality než jakýkoli zásah odporující jejich vůli.

S. 12. Autorovy úvahy o vztahu mezi přesvědčeními a jednáním jsou příliš intelektualistické. Je jednostranností politické filosofie, že každé jednání posuzuje jako plně uvědomované jednání podle principů, ale tak tomu ani zdaleka vždy není. Jistě nelze očekávat, že každý člověk řešící nějaké morální dilema vlastní univerzitní diplom z politické filosofie nebo morální teologie.

S. 25: Autor tvrdí, že jedním z cílů práce je vyvrátit předpoklad, že v politice nejde o hodnoty a principy. To je však mnohem spíše východisko práce než její prokázany závěr.

S. 29: Autor tvrdí, že preference (dokonce „jak známo“) neimplikuje hodnotu. Ne každému je toto známo a bylo by to třeba doložit argumenty.. Preference i hodnoty jsou chápány různě.

S. 30: Utilitarismu se vyčítá, že není schopen vždy určit morálně správné jednání. Co např. taková kantovská etika, ta to dokáže? Jedna věc jsou morálněfilosofické doktríny snažící se poskytnout vodítka k hodnocení jednání druhých i vlastního jaksi z odstupu a se značnou dávkou nejistoty a jiná věc systém nabízející zcela jasné odpovědi na každé vlastní morální dilema. Něco tak pohodlného neposkytuje žádný systém morální filosofie.

S. 32: Proč by se nedalo o otázkách interrupce a eutanázie hovořit na rovině prospěchu či užitku? Uváděný protiargument, že pro některou ženu není „užitečné“ se budoucího dítěte zbavit, není přesvědčivý. Za prvé, různí lidé hodnotí prospěch plynoucí z různých voleb různě. Proč by žena odmítající interrupci měla být lepší hodnotitelkou prospěchu (a čím prospěch to je? její, dítěte, společenství?) než žena, která se rozhodla pro opak? Kdo je oprávněn prospěch posuzovat, Za druhé, právě širší zvážení užitečnosti volby pro nebo proti interrupci umožňuje činit odůvodněná morální rozhodnutí – to se týká např. plodů s různými stupni postižení, těhotenství jako následků znásilnění, kdy afektivní vazba matky nebo širší rodiny na dítě je předem nejistá apod. Autor neprávem podsouvá ženám, které se rozhodují pro interrupci, krátkozraké sobecké smýšlení. To je generalizace, která není přípustná.

S. 32-3: „To, co se zdá ‚prospěšné‘ v daném okamžiku, může se přece později ukázat přesným opakem.“ Ano může, ale také nemusí. Posouzení užitečnosti lze odlišit od sobecké kalkulace stanovením dodatečné podmínky formulované např. takto: „berou-li se s dostatek v potaz vzdálenější důsledky daného činu a všechny předvídatelné kombinace důsledků pro všechny postižené jednotlivce.“ Není toto koneckonců nejčastější způsob morálního uvažování? Rozhodujeme se pro to, co při naší nejlepší snaze o předpovězení všech možných budoucích důsledků jsme schopni odhadnout jako volbu, která přinese nejlepší výsledky.

S. 33: utilitarismu se dále vyčítá, že není s to objasnit naše nejhlubší motivy – která jiná doktrína toho je schopná?

S. 33: kritika morálního jednání z náklonnosti jako nesvobodného, a tudíž i nehodnotného, je sice dobře vyložena podle Kanta, ale to ještě neznamená, že je platná. Není kantovská koncepce přehnaně racionalistická? Slučuje se s poznatky novější psychologie? Jde kantovská myšlenka racionální autonomie dobře dohromady s křesťanským pojetím jednání?

S. 33, 69: Tvrzení, byť jen naznačené, že rozhodnutí pro interrupci je zbrklou „tužbou“, nikoli svobodným jednáním, hrubě zkresluje to, co mnohé ženy skutečně činí a prožívají. Autorův výklad může mít sociologickou platnost (rozšiřování nezodpovědného postoje k závažným otázkám vlastního života, včetně nejzávažnějších mravních dilemat, v současných společnostech), ale jako obecný filosofický argument neobstojí.

S. 41: V prostředním odstavci je historický politický vývoj v západních zemích líčen jako střet dvou skupin, „křesťanů“ a „liberálů“, přičemž liberálům je přičtena schopnost plánovitě uskutečňovat v dějinách svůj záměr, konkrétně rozšíření svobody pro všechny. Přesnější by bylo vidět tento vývoj jako výsledek mnohem nepřehlednějších střetů mezi mnoha různými skupinami a zájmy a o liberalismu nehovořit jako o záměrném výsledku a liberálech jako jednoduše skupině.

S. 43: Křesťanství je „mnohem více než jen nějakou ucelenou doktrínou ... v smyslu teologickém...“ To ano, ale tento argument nelze použít v debatě s liberály, pro něž teologická sebezpojetí nemusí být platná. Pro ně jde o jeden maximalismus mezi jinými.

S. 45: Proč je křesťanský maximalismus vždy o něco maximalističtější než ostatní? Lze to zdůvodnit argumenty přijatelnými pro liberály?

Je obsahem křesťanského minimalismu jen odmítnutí otroctví, nebo je odmítnutí otroctví spíše jen součástí obecnějšího postoje?

S. 47: O irských ženách: „Nedostáváme se tím ovšem zpět k utilitarismu?“ Proč ne? Prospěch ženy a dítěte lze zodpovědně porovnávat – např. při poškození plodu. (podobně s. 52)

S. 49-50: Kritika Rawlsova pojmu public reason přehlíží, že nejde o hypotézu o vysoké diskusní kompetenci a morální integritě občanů liberálního státu. Public reason „funguje“ v každé normální demokratické společnosti, která je otevřená a umožňuje debatu. Public reason není také čistě procedurální, Rawls má jistě na mysli i široký sociálně-kulturní kontext, v němž představitelé institucí (např. soudci) činí svá rozhodnutí.

S. 51: sdílená přesvědčení se mění pod vlivem, ne-li diktátem většiny – pesimistické pojetí, které by mělo být lépe zdůvodněno. Stejně tak se mohou měnit k lepšímu pod vlivem veřejné diskuse.

S. 52: „Je tu ale i ‚jiné hledisko‘, nahléd ‚obecného prospěchu‘...“ – vzhledem k tomu, že autor prospěch chápe utilitaristicky a tedy negativně, termín obecný prospěch ve významu, který zde dostal, působí nekonzistentně.

Proč má přihlížení ke prospěchu všech vést k diktatuře většiny?

S. 53: „Problematika dobra jakožto obecnější kategorie [než prospěch] je povětšinou odmítána.“ Není dostatečně zdůvodněno, že jde skutečně o obecnější kategorii.

S. 58: odstavec „Kdyby se například...“ Zdá se mi, že protiargument proti Dworkinovi není platný. Dworkinovi v prezentovaném argumentu nezáleží na tom, zda se vajíčko rozmnožuje pohlavně.

S. 64: „Není srovnatelně pochybné...“ Není, a pro Dworkina to navíc není podstatné. Tzv. samostatný argument má tu výhodu, že odvádí od nekonečné debaty o tom, kdy se z oplodněného vajíčka stává člověk.

S. 66: „... se Dworkin dopouští zásadního omylu, když se spoléhá na rozlišení odvozené a samostatné námitky...“ - silné tvrzení, které by u obhajoby mělo být vysvětleno jasněji než v textu! Recenzent je přesvědčen naopak o tom, že Dworkinovo rozlišení je opodstatněné.

S. 67: „... v konfliktu dvou životních rozvrhů, nikoli dvou náboženských či pseudonáboženských názorů.“ – Podle čeho se rozhodne konflikt mezi dvěma životními rozvrhy (zřejmě matky a budoucího dítěte, jehož smrt/narození je předmětem rozhodnutí)? Dle autora je automaticky třeba dát přednost dítěti. Pro to ale musí být nějaké důvody a ty poskytne právě některý z navzájem protikladných (pseudo)náboženských názorů... křesťanství, utilitarismus aj. Jde tedy přece jen o konflikt „náboženských či pseudonáboženských názorů“ (podobně s. 69 nahoře)

S. 67: Autor otázku, odkdy se plod stává lidskou bytostí, považuje za nejpodstatnější. Pak se však měl spíš věnovat důkladnému studiu embryologie a hledat nějaká - vždy problematická – „objektivní“ kritéria pro určení okamžiku, kdy vzniká lidská bytost. Dworkin se tomuto elegantně vyhýbá.

S. 70: „podstatné je, zda budeme ochotni omezit svá vlastní práva a zájmy ve prospěch nového života či nikoli.“ - To je velmi neurčitá formulace, málo sporná i zajímavá. Svá práva a zájmy musíme omezovat neustále, ale k ochotě tak činit potřebujeme důvody. Spor se vede o to, proč a za jakých podmínek je omezit. Zdá se, že když jde o život plodu, autor se domnívá, že práva matky je nutné omezit vždy. To ale neodpovídá složitosti problému a obrovské různorodosti možných konkrétních situací.

S. 75: Autor se táže, jak si můžeme být jisti, že snaha příbuzných/lékařů respektovat přání umírajícího a pomoci mu zemřít není falešně motivovaná. – Jak si autor může být jist, že vždy falešně motivovaná je? Kdo má schopnost rozhodovat o tom, co je skutečným nejlepším zájmem pacienta? Bohužel neexistuje žádná stoprocentní autorita. Jistě je třeba posoudit stav pacienta velmi důkladně a činit velmi dobře odůvodněná rozhodnutí. Pak se riziko špatného odhadu dá výrazně snížit.

S. 79: Zde citovaný Walsh dobře formuluje alternativní pohled k liberalismu, ale Dworkina nevyvrací.

S. 84 a dále: argumentace o svobodě je poměrně povrchní. Autor má velmi pesimistický pohled na svobodu, když říká, že je bytostně expanzivní. Co znamená, že se naše svobody spíše prolínají, než že někde začínají a jinde končí?

S. 87: Jak z „křesťanské kritiky partikularistické svobody“ a kritiky „liberálních supermanů“ plyne morální nepřípustnost interrupce a eutanázie? Tato zásadně důležitá souvislost není jasně vysvětlena.

S. 92: poznámka recenzenta ke zde citovanému Taylorově textu *Etika authenticity*: sice kritizuje velmi tvrdě modernu s jejími neduhy, ale jasně neformuluje pozitivní alternativu. Autorova kritika individualismu a utilitarismu trpí stejným nedostatkem. Individualismus není spojen jen s deontologickým přístupem, jak autor tvrdí, ale stejně dobře i s utilitarismem: na tomto propojení stojí ekonomie.

S. 93: „Podobně i politický liberalismus...“ – zásada, že při sebemenší pochybnosti o určité volbě je třeba dát přednost opaku, který každou pochybnost vylučuje, je prakticky nerealizovatelná – kolik riskantních operací, které lidem zachránily životy, by se nesmělo uskutečnit?

S. 100, Pozn. 205: Nelze všeobecně tvrdit, že vůle v současné společnosti degeneruje na živelnou bezděčnost, a mizí tak svoboda.

Celkové zhodnocení: Jedná se o text velmi vyzrálý a jasně nadprůměrný. **Posuzovanou bakalářskou práci doporučuji k obhajobě a navrhuji ji hodnotit 46 kreditními body.**